

Den store og den lille kolonialisme - Grønlands kolonihistorie i internationalt lys?

*Jens Chr. Manniche**

Næsten alle deltagere i dette seminar om Vestnordens historie har talt om komparation - næsten alle har talt om komparation i Vestnorden, enkelte har kompareret ved at trække på mere generelle teorier om identitet, nationalisme mv. Men ikke mange har formuleret idéer om komparative analyser der inddrager områder uden for det nordatlantiske, ej heller søgt at hente inspiration til analyser i en videre verden. Dette lille essay vil plædere for at det kan være frugtbart at anskue den koloniale periode i Nordatlanten i et større kolonihistorisk perspektiv.

I en artikel fra 1992¹ anlagde den århusianske historiker Niels Brimnes en kritisk synsvinkel på dansk kolonihistorie som han fandt i alt for ringe grad havde fulgt med tiden, det vil sige skelet til hvad der foregik rundt omkring i historievidenskaben. Dengang for 10 år siden var det ikke mindst inspirationen fra antropologien som i bred forstand prægede frontlinien af historiefaget, og altså osse (og vel næppe overraskende) kolonihistorien i andre dele af verden, ikke mindst når det gjaldt det britiske imperium (dette er måske dog udtryk for mit sprogligt betingede manglende kendskab til hvad der foregik, når det gjaldt andre europæiske kolonirigers historie). I dansk kolonihistorie var det imidlertid ikke historikere der først indførte denne betragtningsmåde, men netop antropologer. Brimnes plæderede for at dansk kolonihistorie nu hentede inspiration fra denne historiske antropologi og især forfulgte to spor i analysen:

På den ene side må man afdække koloniadministratorernes 'konstruktion' af de fremmede samfund, og på den anden side deres 'beherskelse' af de fremmede samfund. Konstruktionen må undersøges gennem en diskursanalyse; det vil sige en analyse af de måder, hvorpå koloniadministratorerne omtalte og beskrev de fremmede

* Redaktionel note

Denne artikel blev indleveret i foråret 2003 med henblik på udgivelse i denne samling af artikler fra workshoppen. Imidlertid døde forfatteren inden trykningen af samlingen. Vi har valgt at medtage artiklen pga. det meget konstruktive indhold. Jens Chr. Manniche var et inspirerende medlem af VHN-netværket og det er med beklagelse, at vi konstaterer hans alt for tidlige død efter et længerevarende sygdomsforløb.

1. Niels Brimnes: Dansk kolonihistorie mellem historievidenskab og antropologi - et forslag til metode. *Den jyske historiker* 60: Indianerne og de hvide guder (juni 1992), s. 101-118.

samfund. Herved afdækkes et beskrivelsesmønster. Beherskelsen må undersøges gennem en analyse af koloniadministratorernes handlinger overfor det fremmede samfund. Herved afdækkes et handlingsmønster. (s. 112)

Brimnes ville så analysere »*sammenhængen mellem beskrivelsesmønstret og handlingsmønstret, eller - sagt på en anden måde - undertrykkelseskosmologiernes praktiske omsættelse til bestemte beherskelsesstrategier (og omvendt)*«. Bl.a. osse for at »*begribe interaktionen mellem kolonimagten og det fremmede samfund*« (sst.).

Brimnes' egen forskning inden for disse rammer har drejet sig om kastekonflikter i Sydindien, både i den lille danske koloni Trankebar, og i den store britiske koloni med hovedsæde i Madras.

Brimnes' artikel er på mange måder inspirerende, men det kan i vores sammenhæng alligevel føles som en åbenlys mangel at kolonihistorie i den optik han anlægger, er de danske tropekoloniers historie. Hvad der foregik eller ikke foregik i Nordatlanten er sådan set uden for synshorizonten.

Dette blev påpeget i en historiografisk magisterkonferensopgave om dansk kolonihistorisk forskning som en islandsk historiker, Kristján Sveinsson, 5 år senere skrev i Århus². Han påpegede osse den danske traditions stærke orientering mod empirisk orienterede økonomiske og handelshistoriske emner (hvilket osse havde været et af Brimnes' udgangspunkter). Sveinsson mente at danske historikere konsekvent havde afslået at strække dansk kolonihistorie til de nordatlantiske områder, fordi de havde »*naturaliseret disse områder ind i Danmark*« (s. 9). Han pegede på en række muligheder for at se de danske oversøiske besiddelser under samme synsvinkel, nemlig ud fra et spørgsmål om hvorvidt centraladministrationen førte en fælles politik over for danske kolonier eller ej - uanset beliggenhed. Under alle omstændigheder var det nødvendigt, hvis man ville have et dækkende billede af dansk kolonialisme, at medtage de nordatlantiske områder. Og ydermere, mente Sveinsson, var det en god idé ikke at lade sig begrænse af »*den nationalhistoriske tænkemåde*«, men osse at lade sig inspirere af »*at kolonialisme nødvendigvis indebærer et kultursammenstød, en proces af gensidig påvirkning som til slut ændrer på de vedkommende samfunds virkelighedsopfattelse*« (s. 23). Betydningen af at se hen til hvad der skete andre steder i verden illustrerede Kristján Sveinsson ved tankevækkende at pege på ligheden mellem »*the scramble for Africa*« og de skandinaviske (for ikke at sige europæiske) staters stræben efter de arktiske områder - man kan jo næsten tale om en »*scramble for the Arctic*«.

2. Kristján Sveinsson: Dansk kolonihistorieskrivning fra »Vore gamle tropekolonier« med hovedvægt på genrens geografiske afgrænsning, kontinuitet og debatten om dens nuværende situation. Utr. konferensopgave, Historisk Institut, Aarhus Universitet, januar 1997.

Min egen tilgang til Grønlands historie har kun i ringe grad været farvet af dansk historisk forskning om Grønland som jo i mange år har været præget af Finn Gads bundsolide og arkivalsk baserede, men osse på mange måder temmelig traditionelle arbejder, der ikke skeler mange kilometer ud over den dansk-grønlandske horisont. Jeg er kommet til grønlandsk historie ad store omveje. Først og fremmest over Indien. I mange år har jeg undervist i indisk historie i Århus, først og fremmest under og efter det britiske kolonistyre, og osse skrevet en hel del, mere af formidlende karakter end egentlig forskning. Men for 4-5 år siden begyndte jeg mere indgående at se på Grønlands historie, især i 1800-tallet og det tidlige 1900-tal, og det har slået mig i hvor høj grad der kunne findes både paralleller og modsætninger til hvad jeg kendte fra den omfattende litteratur om Indien under kolonialismen, en litteratur som altid har været med på historieforskningens forkant, og som derfor både har skiftet vægt med hensyn til behandlede emner og har inddraget nye metodiske synsvinkler i de 25-30 år jeg har interesseret mig for den.

Når jeg derfor vil gøre nogle overvejelser over nytten af at holde den internationale kolonihistorie in mente når man beskæftiger sig med Grønlands historie - og, måske, i videre forstand med Nordatlantens historie (skønt jeg ikke føler mig ganske overbevist om paralleller eller komparationsmuligheder når det gælder Færøerne og Island) - så er det med udgangspunkt i udforskningen af Indiens historie i den britiske kolonitid.

Man skal nok i udgangspunktet gøre sig nogle forhold omkring kildematerialets karakter klart, når vi taler om kolonihistorie. Nemlig at hovedparten af det tilgængelige materiale - i hvert fald til op i det 20. årh. - stammer fra koloniadministrationens folk (og dette gælder vel i virkeligheden uanset hvem kolonimagten så er). Det vil altså sige at det, når vi taler om Grønland, enten er KGHs ansatte eller (i måske endnu højere grad) missionens folk der beskriver, handler i eller reagerer på det fremmede samfund. Først fra midten af 1800-tallet har vi materiale der i noget videre omfang hidrører fra grønlændere og dermed kan bruges til at sige noget mere direkte om den grønlandske opfattelse af mødet og beherskelsesforholdet - og nogle af os er i denne sammenhæng klart handicappet, for ikke at sige afskåret, af en sproglig barriere. Det rejser nogle metodiske problemer i retning af om vi så overhovedet har mulighed for at vide noget 'rigtigt' om den indfødte befolkning, fordi den hele tiden fremtræder for os gennem kolonimagtens repræsentanters fordoms-fyldte blikke. Problemerne er vel ikke uoverstigelige, men vi må i hvert fald skærpe vores opmærksomhed over for den 'matrice' hvorigennem udsagn om det fremmede og

anderledes samfund formuleres³.

Men kildesituationen betyder så osse at megen forskning kommer til at lægge vægten på, eller tage udgangspunkt i hvordan kolonimagten møder det anderledes og tackler de problemer som dette møde rejser og som hele herskersituationen medfører. Efterhånden som dele af den koloniserede befolkning får en 'vestlig' uddannelse og bliver i stand til at artikulere sig på kolonimagtens sprog, bliver det dog osse muligt for os sprog-ukyndige at få direkte kildemæssig adgang til reaktionerne på kolonimagten og kolonisituationen. Men det er i den forbindelse selvfølgelig klart at indfødte og andre sprogkyndige har en vigtig mission med hensyn til forskning i kolonibefolkningernes opfattelse af og reaktioner på den koloniale situation, ikke mindst i den kulturelle konflikt eller kultursammenstødet som er en så central side af kolonialismen.

Lad mig prøve at konkretisere nogle få felter hvor inspiration fra den internationale kolonihistoriske forskning - eller måske bare den del af den der vedrører Indien - måske kunne få betydning for studiet af Grønlands historie.

Normalt plejer man at pege på tre overordnede motiver for kolonialismen: et økonomisk, der i kolonialismens udgangspunkt så afgjort er det vigtigste; et der vedrører kolonimagtens internationale status i forhold til andre (europæiske) lande; og endelig et civilisatorisk, der handler om at udbrede den vestlige civilisation, herunder kristendommen, til de tilbagestående folk i andre dele af verden. Vægten på disse motiver kan ligge forskelligt i forskellige sammenhænge og på forskellige tidspunkter, men ofte er de i varierende grad tilstede samtidigt. Således osse når det gælder dansk kolonialisme i Grønland, og det kan være nyttigt at gøre sig klart at denne derved ikke adskiller sig det mindste fra det generelle billede. Jeg har selv undersøgt den danske argumentation for at kolonisere Østgrønland i 1894 og det er åbenlyst at alle tre forhold spiller en rolle, selv om det civilisatoriske argument, i denne sammenhæng, vejer tungest⁴. Her handler det altså om 'den koloniale ideologi' i bred forstand, hvor man kan konstatere en tænkemåde (eller ligefrem 'diskurs') som er fælles for alle europæiske kolonimagter.

I den historie om Indien under kolonistyret som jeg først stødte på, kan man vel sige at hovedtemaet var et klassisk om magt og modmagt. En forholdsvis ny tese dengang - fremsat af de engelske Afrika-historikere John Gallagher og Ronald

3. 'Matrice' har jeg fra Brimnes, a.a., 107 - som igen har lånt det hos Niels Kayser Nielsen: *Bevægelse og bevarelse - tradition og situativ kultur, Den jyske historiker*, ekstrasnummer, december 1991, s. 21-28.

4. Jens Chr. Manniche: *Civilisation og national forpligtelse - danske holdninger til Grønland omkring 1900. Grønlandsk Kultur- og Samfundsforskning 98/99 (Ilisimatusarfik / Forlaget Atuagkat, u.å. (2000)), s. 161-173.*

Robinson - var at en stor del af kolonialismen og det britiske imperiums ekspansion måtte forklares ud fra hvad der foregik i kolonierne i samspillet og sammenstødet mellem indfødte og fremmede.

I den sammenhæng udviklede de osse en tese om at kolonialismen naturnødvendigt måtte forlade sig på at finde nogle lokale at samarbejde med ('kollaborationsteser'), med andre ord at der måtte være en lokal elite der kunne fungere som mellemmand mellem kolonimagts fåtallige repræsentanter og den store indfødte befolkning. Dette har givet anledning til en del forskning i hvem der så egentlig udgjorde dette netværk og hvilken betydning det fik. I en grønlandsk sammenhæng er det oplagt at se kateketerne ud fra denne synsvinkel. Deres funktion var fra starten åbenlyst at fungere som bindeled mellem den danske mission og den grønlandske befolkning. Søren Thuesen har i sin licentiatafhandling behandlet kateketinstitutionen under overskriften »Fremmed blandt landsmænd«, men man kan vel sige at denne fremmedhed måske netop var en funktion af at de udfyldte en rolle som mellemmand mellem de *rigtigt* fremmede, altså danskerne, og så grønlænderne⁵.

Også forstanderskabsinstitutionens indførelse kan med fordel anskues under denne synsvinkel. I hvert fald fremgår det tydeligt at forslagsstillerne Kleinschmidt, Rink, Janssen og Lindorff havde dette sigte. Det først anførte motiv i forslaget er ganske enkelt at embedsmændenes manglende lokalkundskab og deres manglende forståelse »for de Indfødtes fra vor saa aldeles forskjellige Leve- og Tænkemaade« gør det nødvendigt at have »en Institution, der er knyttet fast til Stedet og til Folk der have hjemme i Egnen«⁶. I sin uddybende kommentar til forslaget lægger Rink stor vægt på at det handler om at gøre noget ved grønlændernes sociale tilstand, at afhjælpe fattigdom og skabe materielt fremskridt⁷, og det er vel først og fremmest ud fra den synsvinkel man har beskæftiget sig med forstanderskaberne, og så som det første eksempel på en grønlandsk repræsentation i styrende og rådgivende organer. Men forslaget kan i det hele taget (osse) ses som et udtryk for kolonimagts repræsentanters behov for informationer om det fremmede samfund og for at opretholde en borgerlig orden, støttet på en indfødt elite - og det kunne vel være interessant med en nøjere undersøgelse af institutionens historie osse ud fra denne synsvinkel. Søren Forchhammer er iøvrigt nu igang med en undersøgelse af forstanderskabsinstitutionen hvor han inddrager teorier og komparative analyser af den koloniale stat

5. Søren Thuesen: *Fremmed blandt landsmænd. Kateketinstitutionen i Grønland*. Utr. licentiatafhandling 1991.

6. Forslaget er trykt i H. Rink, udg.: *Samling af Betænkninger og Forslag vedkommende Den kongelige grønlandske Handel* (Kbh. 1856), citat fra s. 182.

7. se sst., s. 222-239.

og lokalbefolkningens deltagelse i administrative, juridiske og politiske strukturer, som de lokale viste sig interesserede i og i stand til at bruge til egen fordel, og det gav i tidens løb disse strukturer en nationalt emancipatorisk snarere end en undertrykkende rolle; bl.a. tager han bestik af afrikanske forhold som inspirationskilde⁸.

I de senere år har man inden for kolonihistorien især interesseret sig for den koloniale situation som et kulturmøde eller et kultursammenstød, jf. hvad osse Kristján Sveinsson var inde på. Her har der dels været inspiration at hente i den historisk-antropologiske forskning som Niels Brimnes kan være en eksponent for, dels har man kunnet hente inspiration fra Edward Saids berømte bog *Orientalism* (1978) og den omfattende diskussion som den har udløst. Det vil føre alt for vidt at komme nærmere ind på denne. Her skal jeg blot nøjes med at pege på at et af de felter der har været frugtbart, har været undersøgelser af hvordan kolonisatorer 'konstruerede det anderledes'. På dette område findes der faktisk nogle undersøgelser vedr. Grønland - der er grund til at nævne Hanne Thomsens artikel om 'ægte grønlandere' fra 1998⁹. Men der kan formentlig høstes rigt udbytte ved at forfølge denne linie, også ved at se på konsekvenserne af sådanne konstruktioner.

I Indien synes det oplagt at mange af de britiske 'konstruktioner' af det indiske samfund ret hurtigt blev overtaget af inderne selv fordi der kunne være en del fordele forbundet med at opfatte sig selv på samme måde som herskerne gjorde det - for at sige det meget firkantet. Man taler i den forbindelse om at kulturmødet snarere havde karakter af en 'dialog' end af at kolonimagten uden modspil tvang sin opfattelse af det 'anderledes' samfund ned over de koloniserede. Det betyder ikke at dialogen nødvendigvis var på lige betingelser, men det betyder i det mindste at de koloniserede var med til at bestemme, fx hvad der kunne komme ud af kolonimagtens forskellige forsøg på at forstå det anderledes, eller af dens bestræbelser på at finde egnede og funktionelle beherskelsesstrategier¹⁰.

Man kan vel opfatte Søren Forchhammers netop omtalte opfattelse af forstanderskaberne som et eksempel på en sådan synsvinkel, selv om han har hentet sin teoretiske inspiration andre steder.

8. Søren Forchhammers projektbeskrivelse, »Grønlands parlamentariske historie. Kolonial hegemoni, kulturel forandring og nationsdannelse« (2002), s. 3. Se også hans »Political Participation in Greenland in the 19th Century, State Hegemony, and Emancipation«, *The Northern Review*, 23, Summer 2001, 38-58.

9. Hanne Thomsen 1998: Ægte grønlandere og nye grønlandere - om forskellige opfattelser af grønlandskhed, *Den jyske historiker* 81: Identitet, nation og stat i post-koloniale samfund (1998), s. 21-55.

10. se hertil Niels Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter. Right and Left Hand Castes in Early Colonial South India* (Curzon, 1999), Introduction, især s. 8 ff; og Eugene F. Irschick: *Dialogue and History. Constructing South India 1795-1895* (University of California Press, 1994)

Og tilsvarende kunne man måske for Grønlands vedkommende vove den tese at den danske opfattelse af ægte grønlændere som kajakroende sælfangere (med vægt på sæl - hvor det osse er oplagt at der på det tidspunkt var en åbenlys dansk økonomisk interesse i at holde grønlænderne til at fange sæler) i sidste halvdel af 1800-tallet førte til en klar nedvurdering af fiskeri, osse blandt grønlændere - fiskere blev i grønlandske medier (dvs. *Atuagagdliutitt*) omtalt som 'pjalte', og man kan spekulere på om det skabte en grønlandsk mentalitet der længe lagde hindringer i vejen for erhvervsomlægningen til fiskeri¹¹.

Selv har jeg undersøgt danske parlører eller lærebøger i grønlandsk bl.a. under inspiration fra den amerikanske historiske antropolog Bernard S. Cohn der gjorde noget tilsvarende for Indiens vedkommende som led i en undersøgelse af britisk sprogpolitik. Min undersøgelse af lærebøgerne blev osse til en bredere analyse af den danske kolonimagts overvejelser over hvordan man skulle takle dette for enhver kolonimagt så centrale spørgsmål: hvordan kommunikerer man med sine fremmedsprogede undersåtter, både når man skal udøve magten, og når man skal skaffe sig informationer som grundlag for at udøve magten¹².

Man vil sikkert kunne fremdrage andre eksempler. Jeg har i disse eksempler for så vidt kredset om de nøgleord som osse Niels Brimnes fremhævede i sin kritiske artikel om dansk kolonihistorisk forskning, nemlig 'konstruktion' og 'beherskelse'. Dette behøver naturligvis ikke være den eneste tilgang. Ole Marquardt har fx sammenholdt Rinks opfattelse af de grønlandske forhold med den politik som blev ført over for nordamerikanske indianere, en politik Rink var optaget af og som sikkert farvede hans holdninger.

Men min pointe er at der i hvert fald for grønlandsk histories vedkommende kan hentes mange ideer, teorier, paralleller i den internationale kolonihistoriske forskning. Det kan - for nu at resumere - være spørgsmål som: hvordan fungerer koloniimperier eller bare kolonier? Hvilke motiver og holdninger havde kolonimagterne og hvordan udmøntedes disse i praktisk politik? Hvordan 'konstruerede' kolonimagten viden om og dermed herskerstrategier over 'de andre' / 'de anderledes'. Hvordan reagerede 'de andre'. Og så videre.

11. Karen Langgård 1999: »Fishermen are Weaklings«: Perceptions of Fishermen in *Atuagalliutit* before the First World War, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, *Studia Atlantica* 4 (Esbjerg 1999), s. 40-61.

12. Jens Chr. Manniche: Herskersprog - dansk-grønlandske parlører og lærebøger i det 19. årh. *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 00/01* (Ilisimatusarfik/Forlaget Atuagkat, uden år (2002)), s. 99-113; og sm.: Sprogbeherskelse og Herskersprog - om sprog og kolonialisme i Grønland i 1800-tallet. Arbejdsrapport, nr. 12, Historisk Institut, Aarhus Universitet, 2002. (53 s.), rev. version 2002 på www.hum.au.dk/historie/Herskerspr.pdf.

Og det er måske ikke kun lighederne der er vigtige i et sådant komparativt aspekt, men osse forskellene: man får måske netop bedre øje på det der så var specielt i det grønlandske tilfælde ved osse at hæfte sig ved forskellene i forhold til andre kolonier¹³.

Nu skal jeg slet ikke påstå at der ikke allerede er analyser i gang som anlægger et komparativt kolonihistorisk aspekt på Grønlands historie. Dertil er mit kendskab til forskningen for ufuldstændig. Men jeg kan altså meget anbefale at Grønlandshistorikere der beskæftiger sig med tiden før 1950, eller måske endda før 1979, en gang imellem læser en bog om Indien før 1947 (og efter 1800), eller om Afrika før 1960 - eller hvad det nu kan være!

13. Lad mig bare pege på det ene forhold at der var tale om en usædvanlig fredsommelig form for kolonial undertrykkelse; i hvert fald fik den danske kolonimagt aldrig brug for at etablere et legitimeret bevæbnet voldsapparat (hær, politi) som andre kolonimagter ikke kunne være foruden når magten skulle opretholdes. De konflikter der trods alt kunne være, kan derfor være svære at få øje på i kilderne, og antog måske former som det kræver særlig opmærksomhed at se.